

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

268

Rachunkowość zarządcza w działalności przedsiębiorstw i instytucji

Redaktor naukowy
Bartłomiej Nita

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2012

Recenzenci: Halina Buk, Wiktor Gabrusewicz

Redaktor Wydawnictwa: Barbara Majewska

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Joanna Świrska-Korlub

Łamanie: Comp-rajt

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się

na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie

wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wrocław 2012

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-255-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Część 1. GROMADZENIE I PRZETWARZANIE INFORMACJI ZARZĄDCZEJ

Krzysztof Piotr Jasiński: Fazy procesu informacyjnego w zarządzaniu przedsiębiorstwem	11
Kamila Trzecińska: Przydatność informacyjna rachunkowości zarządczej w zarządzaniu przedsiębiorstwem	21

Część 2. POMIAR, OCENA I RAPORTOWANIE DOKONAŃ

Agnieszka Burcyc: Ustawa Sarbanesa-Oxleya i jej następstwa dla działalności audytorów oraz zarządów spółek	43
Krzysztof Piotr Jasiński: Sprawozdawczość zarządcza w przedsiębiorstwie jako instrument podejmowania decyzji menedżerskich	54
Wojciech Dawid Krzeszowski: Forma wynagrodzenia udziałowca a obciążenia fiskalne z tego tytułu	64
Bartłomiej Nita: Pomiar i zarządcze raportowanie procesów logistycznych	75
Anna Glińska: Istota wspomagania operacyjnego i pomiar ryzyka straty operacyjnej w zakładach pracy chronionej	88
Małgorzata Wasilewska: Kapitał intelektualny w prospektach emisyjnych polskich spółek akcyjnych	104

Część 3. WYBRANE INSTRUMENTY RACHUNKOWOŚCI ZARZĄDCZEJ

Anna Balicka: Matryca miar jako narzędzie wykorzystywane w procesie porównywania przedsiębiorstw w branży motoryzacyjnej	117
Marcin Klinowski: Planowanie sieciowe w zarządzaniu kosztami i czasem projektu	131
Kamila Trzecińska: Zarządzanie kosztami według koncepcji <i>kaizen costing</i>	141

Część 4. RACHUNKOWOŚĆ ZARZĄDCZA W SEKTORZE PUBLICZNYM

Michał Dyk: Podstawy gospodarki finansowej gmin	155
Magdalena Koźmik: Wykorzystanie rachunku kosztów działań w sektorze publicznym	168
Magdalena Talarska: Budżet działalności oddziału szpitalnego na przykładzie oddziału anestezjologii i intensywnej terapii medycznej	178

Summaries

Part 1. GATHERING AND PROCESSING MANAGEMENT INFORMATION

Krzysztof Piotr Jasiński: Phases of information process in company management	20
Kamila Trzcińska: Information usefulness of management accounting in corporate management	40

Part 2. PERFORMANCE MEASUREMENT, ASSESSMENT AND REPORTING

Agnieszka Burczyk: Sarbanes-Oxley Act of 2002 and its implications for the activities of auditors and management boards	53
Krzysztof Piotr Jasiński: Management reporting in a company as an instrument of managerial decision making	63
Wojciech Dawid Krzeszowski: A form of the shareholder's remuneration and resultant fiscal burden	74
Bartłomiej Nita: Performance measurement and managerial reporting in the area of logistics	87
Anna Glińska: The essence of operational support and measurement of operational risk losses in sheltered workshops	103
Małgorzata Wasilewska: Intellectual capital in the prospectuses of Polish joint-stock companies	113

Part 3. CHOSEN TOOLS OF MANAGEMENT ACCOUNTING

Anna Balicka: Measurement matrix as a tool used in the process a comparison of companies in the automotive industry	130
Marcin Klinowski: Network planning in the cost and time project management	140
Kamila Trzcińska: The concept of Kaizen costing in cost management	152

Part 4. MANAGEMENT ACCOUNTING IN PUBLIC SECTOR

Michał Dyk: Basics of municipality's financial management	167
Magdalena Koźmik: The use of Activity Based Costing in public sector	177
Magdalena Talarska: Budget of hospital ward activity on the example of anesthesiology and intensive medical therapy wards	188

Agnieszka Burczyc

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

USTAWA SARBANESA-OXLEYA I JEJ NASTĘPSTWA DLA DZIAŁALNOŚCI AUDYTORÓW ORAZ ZARZĄDÓW SPÓLEK

Streszczenie: W artykule przedstawiono sytuację upadku dwóch wielkich przedsiębiorstw, które swoimi działaniami doprowadziły do zapaści na giełdach całego świata. W głównej części opisano pokrótce ustawę SOX, a szczególny nacisk położono na kilka najważniejszych jej zapisów, które najbardziej przyczyniły się do zmiany zachowań przedsiębiorstw w zakresie związanym ze sprawozdaniami finansowymi. Rozważania zakończono analizą następstw wprowadzenia w życie ustawy SOX, kładąc nacisk na najważniejsze jej zapisy.

Słowa kluczowe: ustawa SOX, biegły rewident, audytor zewnętrzny, sekcja 404, PCAOB.

1. Wstęp

Ustawa Sarbanesa-Oxleya, rewolucyjna na amerykańskim rynku, stała się odpowiedzią na zapaść giełdową z początku XXI wieku oraz na spadek zaufania inwestorów do przedsiębiorstw, do czego doprowadziła kreatywna księgowość – zgodna z ówczesnym duchem czasu. Przebojowość młodych, niedoświadczonych, lecz dobrze wykształconych menedżerów oraz ich skłonność do ryzyka stały się przyczyną upadku wielkich przedsiębiorstw.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono najważniejsze i najsilniejsze pod względem swojego oddziaływania zapisy ustawy SOX, które stały się odpowiedzią na upadek dużych organizacji gospodarczych, skandale finansowe, utratę zaufania udziałowców i bessę na giełdach całego świata. Skupiono się także na zaprezentowaniu następstw tej regulacji i ich wpływu na przedsiębiorstwa oraz działalność audytorów. Teza niniejszego opracowania głosi, że ustawa Sarbanesa-Oxleya reguluje kwestie związane z pracą audytorów wewnętrznych i wzmacnia kontrolę sprawozdań finansowych publikowanych przez przedsiębiorstwa, a także ustanawia odpowiedzialność kadry wyższego szczebla za publikowane sprawozdania w przedsiębiorstwach przez nich zarządzanych.

W opracowaniu wykorzystano tekst ustawy i innych aktów prawnych z zakresu audytu, materiały prasowe prezentujące opinie na temat wprowadzonych regulacji i skandali finansowych oraz pozycje książkowe, które odnoszą się do omawianej ustawy.

2. Skandale finansowe jako geneza ustawy Sarbanesa-Oxleya

W grudniu 2001 r.¹ nikt się nie spodziewał, że upadek przedsiębiorstwa Enron Corporation, amerykańskiego giganta z branży energetycznej, zapoczątkuje czarną serię spektakularnych upadków i doprowadzi do wieloletniego skandalu finansowego z udziałem wielu światowych potentatów przemysłowych.

Przed bankructwem Enron Corp. zatrudniał ok. 22 000 pracowników, a obroty przedsiębiorstwa wynosiły ok. 100 mld USD w roku 2000. Już od lat 90. XX wieku analitycy zauważali problemy finansowe firmy, lecz dzięki wyjątkowo sprawnemu public relations Enron był postrzegany wyjątkowo pozytywnie². W sierpniu 2001 r. Daniel Scotto, amerykański analityk zatrudniony w BNP Paribas, zaskoczył świat finansowy swoim raportem „Enron. All stressed up and no place to go”, w którym informował o sytuacji Enronu i zachęcał do sprzedaży udziałów, za co został przez zwierzchników skrytykowany i pozbawiony stanowiska.

Oszustwo finansowe Enronu, które ujawniono w 2001 r., polegało na fałszowaniu dokumentacji finansowej przedsiębiorstwa, ukrywaniu strat i długów, a także na oszustwach majątkowych. O pomoc w tym procederze oskarżono firmę audytorską Arthur Andersen, która wraz z Deloitte, Ernst & Young, KPMG i PricewaterhouseCoopers tworzyła tzw. „wielką piątkę”³. Firma ta pomagała w ukrywaniu strat, fałszowaniu sprawozdań finansowych i dokumentów audytowych oraz ich niszczeniu. Ta „kreatywna księgowość”⁴ doprowadziła do ruiny wielu udziałowców, w tym ówczesnych i dawnych pracowników, którzy zbyt zaufali swojemu byłemu pracodawcy. Konsekwencją tych działań było pozbawienie firmy Arthur Andersen prawa do wykonywania praktyki w zawodzie oraz utrata licencji CPA⁵.

¹ W dniu 2 grudnia 2001 r. firma Enron Corporation złożyła wniosek o upadłość.

² „America’s Most Innovative Company” – nagroda dwutygodnika „Fortune” przyznawana firmie Enron w latach 1996-2001. Umieszczenie na liście „100 najlepszych pracodawców w USA”, opublikowanej przez „Fortune” w 2000 r. Nowatorska firma wg „Harvard Business Review”.

³ Po oskarżeniach i utracie reputacji firmy Arthur Andersen mówi się o „wielkiej czwórce”.

⁴ Pojęcie powstałe w XX wieku, które zdobyło wielką popularność po aferach finansowych z lat 2001-2002. Oznacza stosowanie zasad w sposób niewskazany bezpośrednio w przepisach, ale zgodny z prawem. Pojęcia często używa się tylko w ujęciu pejoratywnym, podczas gdy wynik stosowania kreatywnej księgowości może odnieść skutek pozytywny (nie jest niezgodny z prawem, lecz jest wynikiem niezwykle kreatywnego zastosowania). Można to pojęcie skonfrontować z terminem „agresywna księgowość”, który oznacza świadome i celowe oszustwo oraz złamanie przepisów prawa, prowadzące do zakłamania danych w sprawozdaniach finansowych, a w dalszej kolejności – do defraudacji i upadłości przedsiębiorstw [Mączyńska 2002, s. 7].

⁵ Certified Public Accountant – odpowiednik polskiego biegłego rewidenta.

Przetrwiała tylko część firmy, która pod nazwą Accenture, zmienioną jeszcze przed skandalem, prowadzi dalej działalność konsultingową⁶. W maju 2005 r. Sąd Najwyższy w Waszyngtonie ogłosił, iż to nie Arthur Andersen (jako firma) był winny upadku spółki Enron, ale za błędy jednostki odpowiedzialność poniosła cała firma.

Pół roku po wyjściu na światło dzienne afery Enronu kolejny skandal z udziałem potentata, tym razem z branży telekomunikacyjnej, doprowadził do zapaści na giełdach całego świata. Upadek WorldCom w czerwcu 2002 r., kiedyś jednej z najwyższej notowanych firm na Nowojorskiej Giełdzie Papierów Wartościowych, jeszcze bardziej głębił kryzys zaufania wobec „bobo”⁷.

Kłeska WorldCom spowodowana była świadomym fałszywym zaksięgowaniem prawie 4 mld dolarów w minionych pięciu kwartałach przed datą ujawnienia prawdy. Już rok przed upadkiem firmy część kosztów księgowano jako inwestycje, co pozwalało na wykazanie zysków i zniekształcenie rzeczywistych wyników finansowych.

Na temat tej sytuacji wypowiedział się George W. Bush, ówczesny prezydent Stanów Zjednoczonych, który uczestniczył w obradach szczytu G8 w Kanadzie⁸ i uznał praktyki księgowe tej firmy za skandaliczne. W sprawę włączone zostały m.in. amerykańska Komisja ds. Papierów Wartościowych i Giełdy (SEC)⁹ oraz Ministerstwo Sprawiedliwości USA. Spadkiem natychmiast zareagowały giełdy na całym świecie – od tokijskiej do niemieckiej, w szczególności spadek dotyczył akcji firm telekomunikacyjnych.

Audytorem WorldCom była firma Arthur Andersen, czyli ta sama, która autoryzowała oszustwa finansowe Enronu. Kilka dni przed podaniem informacji o sytuacji WorldComu, amerykański sąd uznał firmę Andersen za winną utrudniania śledztwa, które prowadzone było przez wymiar sprawiedliwości w sprawie bankructwa Enronu¹⁰. Firma audytorska broniła się przed oskarżeniami, twierdząc, że rachunkowość była prowadzona prawidłowo, a Enron nie udostępnił ważnych informacji i nie radził się w sprawie sposobu ujmowania wydatków w księgach rachunkowych. Po wydarzeniach z czerwca 2002 r. władze WorldCom poprosiły KPMG o dodatkową kontrolę spółki.

Oprócz firm Enron Corporation i WorldCom podobne skandale finansowe wywołało wiele światowych przedsiębiorstw, potentatów w swoich dziedzinach –

⁶ Na temat upadku Enronu wypowiadał się nawet sam Milton Friedman, który twierdził, że tak naprawdę to nic wielkiego się nie stało – tylko rynek wyeliminował spośród siebie firmę nieuczciwą – a rynek nigdy się nie myli [Sójka (red.) 2005].

⁷ Skrót od pojęcia *Bohemian bourgeois* („burżuazyjna cyganeria”), stworzonego przez Davida Brooke’a na określenie nowych elit finansowych, menedżerów z 1990 [Fita-Czuchnowska; Zawadka 2000].

⁸ Kananaskis, Kanada, 25-27 czerwca 2002.

⁹ Szybkie podjęcie działań przez SEC miało zapobiec ewentualnemu zniszczeniu dokumentów przez zarządzających firmą, co zdarzyło się w przypadku Enronu.

¹⁰ Dopiero w 2005 r. firma Arthur Andersen została uniewinniona od zarzutu przyczynienia się do upadku Enron Corporation.

m.in. włoski Fiat, francuski Alcatel, niemiecki Kirch czy globalny konglomerat Tyco International.

Afery finansowe doprowadziły do znacznego spadku zaufania inwestorów do rynków finansowych. Aby zapobiec dalszemu pogarszaniu atmosfery wśród akcjonariuszy oraz podmiotów związanych z giełdą, 9 lipca 2002 r. na nowojorskiej Wall Street przemówienie wygłosił prezydent Stanów Zjednoczonych, George W. Bush. W swoim wystąpieniu wsparł rynek finansowy i publicznie wyraził opinię na temat walki z nieuczciwymi księgowymi, co można było uznać za zapowiedź reformy giełdy [*The return...*].

3. Cele i zakres ustawy Sarbanesa-Oxleya

Konsekwencją skandali finansowych z udziałem największych światowych przedsiębiorstw było m.in. uchwalenie przez Kongres USA w 2002 r. Ustawy o reformie rachunkowości spółek publicznych oraz ochronie inwestorów, zwanej ustawą Sarbanesa-Oxleya lub potocznie ustawą SOX lub Sarbox¹¹.

Według ekspertów ustawa SOX jest najbardziej rewolucyjną regulacją prawną z zakresu finansów od roku 1934, kiedy to uchwalona została Ustawa o Giełdzie Papierów Wartościowych ('34 Act) i powołana Komisja ds. Papierów Wartościowych i Giełdy (SEC). Wejście w życie tego aktu prawnego wywarło niezmierny wpływ wpraw na amerykańskie przedsiębiorstwa, a następnie na cały świat.

Ustawa składa się z 11 tytułów (rozdziałów), które opisują najważniejsze zasady:

1. Public Company Accounting Oversight Board – Rada Nadzoru nad Rachunkowością Spółek Publicznych.

2. Niezależność audytora.

3. Odpowiedzialność korporacyjna.

4. Rozszerzona sprawozdawczość finansowa.

5. Konflikt interesów analityka.

6. Komisja Zasobów i Kompetencji.

7. Badania i raporty.

8. Korporacyjne i kryminalne nadużycia księgowe.

9. Ustawa White Collar Crime Penalty Enhancement.

10. Korporacyjne zeznania podatkowe.

11. Korporacyjne nadużycia księgowe.

Celem wprowadzenia tej ustawy było odzyskanie zaufania inwestorów i innych podmiotów do giełdowych korporacji oraz ochrona inwestorów dzięki poprawieniu wiarygodności i dokładności sprawozdań finansowych przedsiębiorstw, a także

¹¹ Nazwa ustawy pochodzi od nazwisk dwóch polityków, którzy byli najbardziej zaangażowali w prace nad przygotowaniem tego aktu prawnego: Paula Sarbanesa, senatora, przedstawiciela Partii Demokratycznej ze stanu Maryland, oraz Mike'a Oxleya, członka Izby Reprezentantów, przedstawiciela Partii Republikańskiej ze stanu Ohio.

ponowne określenie funkcji zarządów, biegłych rewidentów i innych podmiotów nadzoru korporacyjnego.

Obowiązek przestrzegania zapisów ustawy SOX mają amerykańskie spółki notowane na giełdach amerykańskich, podmioty od nich zależne, a także oddziały firm amerykańskich, które funkcjonują w innych krajach (np. w Polsce) oraz przedsiębiorstwa notowane na giełdach amerykańskich, ale zarejestrowane i działające poza USA (np. przedsiębiorstwa europejskie).

Pomimo swojej objętości ustawa SOX zawiera zapisy, które nie są zbyt istotne dla audytorów zewnętrznych. Najważniejsze postanowienia ustawy Sarbanesa-Oxleya obejmują:

- 1) sekcję 101, powołującą do życia Radę Nadzoru nad Rachunkowością Spółek Publicznych,
- 2) sekcję 201, określającą i wyszczególniającą praktyki zabronione,
- 3) sekcję 302, opisującą odpowiedzialność kadry wyższego szczebla za sprawozdania finansowe, oraz
- 4) sekcję 404, dotyczącą oceny stanu mechanizmów kontroli wewnętrznej.

3.1. Sekcja 101 – powołanie PCAOB

Ustawa powołuje do życia ważną instytucję – Public Company Accounting Oversight Board, czyli Radę Nadzoru nad Rachunkowością Spółek Publicznych. Jest to niezależna instytucja¹², która m.in. wskazuje i publikuje najlepsze standardy i zbiory praktyk z zakresu audytu finansowego, będące interpretacją ustawy SOX, z których skorzystać powinny przedsiębiorstwa dążące do osiągnięcia zgodności z tym aktem prawnym. Zajmuje się także monitorowaniem nadzoru sprawowanego przez audytorów zewnętrznych. Przykładem działalności PCAOB jest dokument o nazwie Standardy audytu nr 2 (AS2), w którym są precyzyjnie zapisane zasady audytu sprawozdań finansowych oraz procedury związane z kontrolą wewnętrzną obszaru sprawozdawczości finansowej. Ustawa SOX umożliwia jednak jednej lub kilku grupom zawodowych księgowych lub doradców przygotowywanie nowych standardów, na których w swoich późniejszych opiniach i wyjaśnieniach oprzeć się może PCAOB. Przykład stanowią publikowane przez IIA Międzynarodowe Standardy Profesjonalnej Praktyki Audytu Wewnętrznego, będące wytycznymi dla audytorów wewnętrznych.

PCAOB zajmuje się rejestracją firm biegłych rewidentów, dla których jednym z zadań jest przeprowadzanie audytów zewnętrznych w przedsiębiorstwach. Instytucja ta przeprowadza inspekcje w firmach biegłych rewidentów, a ich celem jest zbadanie działań tych firm w ujęciu zgodności tychże działań z ustawą SOX i standardami zawodu. Jeśli w wyniku takiej kontroli PCAOB stwierdzi w firmie pewne

¹² Niezależna, jednak pod auspicjami SEC, podległa SEC, dla której SEC jest ostateczną instancją.

wykroczenia, to kontrolerzy mają możliwość wszczęcia procedury dyscyplinarnej, która skutkować może sankcjami i zakazami wobec danej firmy i jej pracowników¹³. Działania te podejmowane są raz do roku w przypadku dużych firm biegłych rewidentów, a w przypadku mniejszych – raz na trzy lata (wytyczną dla tego podziału jest ilość przeprowadzanych audytów sprawozdań finansowych rocznie – liczba graniczna to 100 takich audytów w ciągu 12 miesięcy). Inspekcja obejmuje badania systemu kontroli jakości w danej firmie biegłych rewidentów oraz standardów dotyczących dokumentacji i komunikacji, a raporty z wynikami kontroli kierowane są do SEC oraz stanowych rad rachunkowych.

Omawiana sekcja określa również przepisy i wymogi związane z członkostwem w PCAOB oraz zasady kierowania tą instytucją. Zapisy mówią o pięcioosobowej radzie zarządzającej, której członkowie są nominowani przez SEC. Dwóch członków tej rady to przedstawiciele biegłych rewidentów, a pozostali trzej to osoby wywodzące się z administracji publicznej, niebędące jednak biegłymi rewidentami. Przewodniczącym rady nie może zostać czynny w zawodzie biegły rewident – osobie kandydującej na to stanowisko przez minimum pięć poprzednich lat nie wolno praktykować tej profesji.

PCAOB przejęła odpowiedzialność Amerykańskiego Instytutu Biegłych Rewidentów (American Institute of Certified Public Accountants) w zakresie kierowania audytem zewnętrznym. AICPA wcześniej zajmował się określaniem poleceń dla audytorów zewnętrznych i biegłych rewidentów, a także ponosił szeroko rozumianą odpowiedzialność za funkcjonowanie zawodu biegłego rewidenta. Skandale finansowe z udziałem największych światowych potentatów pokazały jednak, że system ten jest niewydolny, a proces wyznaczania nowych standardów nie przebiega w sposób prawidłowy.

AICPA dalej istnieje, jednak z okrojonym zakresem obowiązków i uprawnień – zajmuje się przyznawaniem licencji CPA na poziomie stanowym oraz ustanawia standardy, które dotyczą nienotowanych przedsiębiorstw z sektora prywatnego.

3.2. Sekcja 201 – praktyki zabronione

Sekcja 201, odnosząca się do praktyk zabronionych, wyszczególnia je i określa dla firm biegłych rewidentów. Dotyczą one m.in.: audytu wewnętrznego, księgowości i projektowania systemów finansowych. Ustawa SOX zakazuje wykonywania zarejestrowanej firmie biegłych rewidentów zadań z zakresu audytu wewnętrznego dla klienta, dla którego świadczy już usługi z zakresu audytu zewnętrznego. Zakazuje również projektowania i implementowania finansowych systemów informatycz-

¹³ Takimi sankcjami są: (czasowe) zawieszenie danej firmy lub jej pracownika w wykonywaniu zadań, grzywny, wykluczenie z zawodu.

nych, a także zabrania łączenia zadań związanych z audytem sprawozdań finansowych z zadaniami z zakresu przygotowania i wykonania prac niezbędnych dla przeprowadzenia tych sprawozdań. Ustawa SOX uniemożliwia protekcję pracowników firm biegłych rewidentów na stanowiska wyższego szczebla w przedsiębiorstwach obsługiwanych przez te firmy.

Oceniając te zapisy, można dostrzec pewną prawidłowość w działaniach audytorów zewnętrznych – mogą się zajmować tylko kwestiami związanymi z badaniem sprawozdań finansowych swoich klientów. Każda inna działalność audytorska dla kontrahenta (czy to doradztwo, czy pomoc prawna) jest zabroniona. Jeśli audytorzy chcą świadczyć usługi związane nie z audytem, ale z inną aktywnością, to muszą wpięrcw uzyskać zgodę komitetu audytu. Są to jednak sytuacje bardzo rzadko spotykane.

Niezwykle istotny jest także zapis częściowo związany z normami dotyczącymi praktyk zabronionych, a odnoszący się do czasu pracy. Sekcja 203 ustawy SOX nakazuje, by czołowy biegły rewident w danej firmie nie przewodził audytowi zewnętrznemu dłużej niż pięć lat, co wiąże się z występującą co kilka lat rotacją pracowników na tych stanowiskach. Nieprzestrzeganie tego zapisu postrzegane jest jako przestępstwo.

Podobne ograniczenia ustawy SOX (sekcja 206) mówią o zakazie dla audytora zewnętrznego świadczenia usługi audytu firmie, w której dyrektor generalny, dyrektor finansowy lub główny księgowy w ciągu poprzedniego roku audytowali tę firmę jako audytorzy zewnętrzni. Sytuacja taka związana jest z protekcją pracowników wyższego szczebla z firm biegłych rewidentów i obejmowaniem przez nich wysokich stanowisk u klientów.

3.3. Sekcja 302 – odpowiedzialność za sprawozdania finansowe

Sekcja 302, mówiąca o odpowiedzialności korporacyjnej za sprawozdania finansowe, nakazuje dyrektorowi generalnemu i dyrektorowi finansowemu osobiście potwierdzać każdy okresowy raport oraz to, że zostały przez przedsiębiorstwa opracowane, zaimplementowane, przetestowane, wdrożone i utrzymane systemy kontroli wewnętrznej.

Podpisywanie takich sprawozdań odzwierciedla wyjątkową odpowiedzialność osobistą, która ciąży na osobie zatwierdzającej w przypadku niedopełnienia tej czynności, podania nieprawdziwych informacji czy ukrycia innych ważnych danych. Wiązą się z tym oczywiście pewne sankcje karne (proces sądowy, a następnie m.in. grzywna lub więzienie) odnoszące się do kadry zarządzającej.

3.4. Sekcja 404 – ocena stanu mechanizmów kontroli wewnętrznej

Niezwykle ważnym zapisem jest sekcja 404, która dotyczy raportów z oceny stanu mechanizmów kontroli wewnętrznej. Określa ona, iż przedsiębiorstwa co roku muszą dokonywać analizy i oceny efektywności swoich systemów kontroli wewnętrznej, mającej wpływ na raportowanie finansowe. Zapis odpowiedzialnymi za te badania czyni kadre zarządzającą i audyt zewnętrzny, natomiast audytorzy zewnętrzni odpowiadają za potwierdzenie dotyczące weryfikacji przez kadre zarządzającą mechanizmów kontroli wewnętrznej jako wystarczającej. Sprawozdanie takie stanowi część większego – rocznego raportu 10K, który składany jest przez przedsiębiorstwo do SEC.

Samo sprawozdanie musi zawierać:

- 1) zakres odpowiedzialności kierownictwa za ustanowienie i utrzymanie odpowiedniej struktury kontroli wewnętrznej sprawozdawczości finansowej oraz
- 2) ocenę struktury i procedur kontroli wewnętrznej na koniec ostatniego roku obrotowego względem sprawozdawczości finansowej.

Sekcja 404 pokazuje konkretną drogę dla tej procedury oceny: pracownicy przedsiębiorstwa tworzą i dokumentują procesy związane z kontrolą wewnętrzną; podmiot niezależny dokonuje przeglądu i testów tych mechanizmów; audytorzy zewnętrzni badają i weryfikują proces.

4. Następstwa ustawy SOX

Wprowadzenie ustawy SOX wywołało niemałe zamieszanie wśród kadry zarządzającej przedsiębiorstwami. Istotnie zmienił się sposób działania audytorów zewnętrznych oraz praktyki w działaniu audytorów wewnętrznych. Doszło do zmiany podejścia kadry zarządzającej do sprawozdań finansowych. Nastąpiły dość duże transformacje struktur samych przedsiębiorstw.

Niezwykle ważna była interpretacja ustawy opublikowana w lipcu 2007 r. pod nazwą Standard audytu nr 5 (AS5). Ten standard opiera się w znacznym stopniu na ocenie ryzyka, a kładzie nacisk na skuteczność mechanizmów kontroli w przedsiębiorstwie i ułatwia dopełnienie wykonania zapisów sekcji, co nadal jest największym wyzwaniem dla firm. Reguła AS5 skierowana została do audytorów wewnętrznych i dyrektorów finansowych, a także do audytorów zewnętrznych, zajmujących się badaniem i potwierdzaniem publikowanych sprawozdań finansowych. Zwraca w niej uwagę istotna kwestia – w ramach oceny na podstawie sekcji 404 audytorzy zewnętrzni mogą opierać się na wynikach prac m.in. audytorów wewnętrznych, co było dużym ułatwieniem dla tych pierwszych¹⁴. AS5 pozwala

¹⁴ Wyjątkiem jest pewna sytuacja, w której audytor zewnętrzny nie może korzystać z wyników pracy osób mało obiektywnych, niezależnie od poziomu ich kompetencji, oraz osób mało kompetentnych, niezależnie od poziomu ich obiektywizmu. Nasuwa się jednak pytanie, w jaki sposób audytor

również skupić się na tych obszarach, w których występuje największy czynnik ryzyka związanego z niewykryciem przekłamań w sprawozdaniach finansowych lub niezapobieżeniem im. Obszary mniej ryzykowne nie wymagają tak dużej uwagi audytorów zewnętrznych, co jest niewątpliwym ułatwieniem w ich pracy. AS5 pozwala również na dostosowanie audytu kontroli wewnętrznej do wielkości i stopnia złożoności danego przedsiębiorstwa – to ułatwia i skraca proces kontroli, a także zdecydowanie go upraszcza i zajmuje mniej czasu.

Wejście w życie ustawy SOX zapoczątkowało dyskusję o tym, jak powinny być zarządzane działy IT, które odgrywają szczególną rolę w procesie raportowania i bezpieczeństwa. Regulacja ta nie wspomina bezpośrednio o systemach informatycznych, ale zmusza firmy do zagwarantowania odpowiedniej jakości i kontroli przepływu informacji finansowej, w tym przetwarzanej w systemach informatycznych, i samych systemów informatycznych.

Należy również pamiętać, że znajomość sekcji 404 ustawy SOX jest bardzo ważnym elementem CBOK¹⁵ każdego audytora.

Spełnienie wymogów sekcji 404 i zapewnienie w przedsiębiorstwie zgodności z nią jest niezwykle trudne i ważne, dlatego przedsiębiorstwa powinny dokonywać przeglądów procesów kontroli wewnętrznej według przygotowanej wcześniej procedury, bez względu na to, czy ten przegląd jest wykonywany po raz pierwszy, czy po raz wtóry. To wymaganie muszą spełniać wszystkie podmioty – nieważne, czy są to duże przedsiębiorstwa, doświadczone w tego typu przeglądach, czy małe, zagraniczne lub nowo zarejestrowane w obrocie publicznym, dokonujące przeglądu po raz pierwszy.

Od dłuższego czasu pojawiają się głosy, że ustawa, wbrew intencjom jej twórców, nie do końca spełnia swoje funkcje, czas więc na jej rewizję. Dobrym przykładem, ostatnio podnoszonym przez ekspertów, jest afera dotycząca KOSS Corporation, gdzie nie zadziałały mechanizmy kontrolne. Główne winowajczynie to S. Sachdeva, wiceprezes ds. finansów, oraz J. Mulvaney, pracownica wyższego szczebla w księgowości. Dzięki pewnym uprawnieniom pani wiceprezes mogła bez ograniczeń podpisywać wystawione przez firmę faktury o wartości powyżej 5000 dolarów bez wiedzy prezesa przedsiębiorstwa, co obie panie wykorzystywały bardzo chętnie – w ciągu kilku lat wyprowadziły z firmy ponad 30 milionów dolarów. Takie obejście kontroli wewnętrznej poprzez współdziałanie kadry zarządzającej i pracownika finansowego ukazało nieszczelność zapisów ustawy SOX. A co z odpowiedzialnością prezesa za kontrolę i podpisywanie sprawozdań finansowych? Otóż prezes spółki, M.J. Koss, rutynowo podpisywał wszystkie materiały (nie tylko sprawoz-

zewnętrzny ma zmierzyć poziom kompetencji lub obiektywizmu danej osoby, z której wyników pracy chce skorzystać?

¹⁵ Common Body of Knowledge – powszechny zakres wiedzy.

dania finansowe) przedstawiane mu przez wiceprezes ds. finansów, bez zagłębiania się w nie, co także jest przestępstwem według rozumienia zapisów ustawy¹⁶.

Ważną kwestią, która weszła w życie wraz z ustawą SOX, jest dotkliwsze karanie winnych przestępstw finansowych. Od momentu uprawomocnienia się przepisów SOX SEC może karać jednostki, które dopuściły się nadużyć albo jeśli doszło do niewłaściwego postępowania w zawodzie¹⁷. Karą może być m.in. zakaz prowadzenia obrotu akcjami czy zakaz prowadzenia działalności pod ich kuratelą, co skutkuje wobec biegłych rewidentów zakazem wykonywania obowiązków audytora zewnętrznego.

5. Podsumowanie

Ustawa SOX, rewolucyjna jak na nasze czasy, kładzie szczególny nacisk na samokontrolę zarządu i jego działań. Regulacje zawarte w ustawie istotnie wzmacniają zakres odpowiedzialności kadry zarządczej. Po pierwsze, zarząd musi potwierdzać podpisami prawidłowość i prawdziwość publikowanych sprawozdań. Po drugie, sprawozdania te weryfikowane są przez SEC (Komisję ds. Papierów Wartościowych i Giełdy). Po trzecie, za niewywiązanie się z zadań albo nierzetelną ich realizację kadrę zarządzającą mogą osiągnąć pewne sankcje, np. utrata premii finansowych, postawienie przed sądem i skazanie na karę nie tylko więzienia.

Audytorzy zewnętrzeni i biegli rewidenci, w wyniku działań firmy Arthur Andersen, również muszą brać odpowiedzialność za swoją pracę, są zobowiązani w sposób rzetelny i obiektywny oceniać i weryfikować dokumentację i sprawozdania, a także odpowiadać na pytanie, czy kierownictwo wywiązało się ze swoich obowiązków.

Zyskują audytorzy wewnętrzni, ponieważ ich praca została dostrzeżona i zrozumiana¹⁸. Prowadzenie audytu wewnętrznego przez podmioty zajmujące się audytem zewnętrznym zostało uznane zapisami SOX za praktykę zabronioną.

Zweryfikowano działalność jednostek czuwających nad prawidłowością działań audytu zewnętrznego. Mocno okrojono uprawnienia AICPA (Amerykański Instytut Biegłych Rewidentów), przekazując je nowo powstałej PCAOB (Rada Nadzoru nad Rachunkowością Spółek Publicznych), która stanęła na straży standardów, praktyk i dobrych zachowań zawodowych.

Niezwykłe dużo zmian przyniósł zapis sekcji 404 omawianej ustawy. Przepis ten wyjątkowo dotknął działy IT, mimo że założenia dotyczące mechanizmów kon-

¹⁶ S. Sachdeva, zatrzymana w grudniu 2009 r., została liderką defraudatorów, „Raportu o defraudacjach”, ogłoszonego przez bostoński Marquet International Ltd w styczniu 2010 r.

¹⁷ Nakładane kary mogą mieć zarówno charakter tymczasowy, jak i charakter zakazu bezterminowego.

¹⁸ W latach 80. i 90. XX wieku kadra zarządzająca nie widziała granicy między uprawnieniami audytorów zewnętrznych i wewnętrznych, co doprowadziło do outsourcingu audytu wewnętrznego do jednostek wykonujących zadania audytu zewnętrznego.

troli wewnętrznej i raportowania stanu przedsiębiorstwa nie mają nic wspólnego z systemami informatycznymi. Zapoczątkował w ten sposób długą dyskusję na temat gwarancji odpowiedniej jakości i bezpieczeństwa informacji finansowej.

Ustawa Sarbanesa-Oxleya w pozytywny sposób wpłynęła na świat finansów, który – po zapaści na giełdach – znalazł się na dnie, doprowadzając do kryzysu zaufania inwestorów i graczy wobec wielkich przedsiębiorstw. Na całym świecie doszło do transformacji wewnętrznej wielkich firm, które zaczęły stosować poprawne mechanizmy kontroli i ponownie wróciły do użytku martwe wcześniej zapisy kodeksów etyki biznesu.

Literatura

- Auditing Standard No. 5, http://pcaobus.org/Standards/Auditing/Pages/Auditing_Standard_5.aspx (29.08.2012).
- Fita-Czuchnowska M., *Cyganeria z Wall Street*, <http://www.wprost.pl/ar/82357/Cyganeria-z-Wall-Street?I=1195> (26.08.2012).
- Mączyńska E., *Nie twórcza, tylko agresywna*, „Gazeta Prawna” 2002, nr 219.
- Moeller R., *Nowoczesny audyt wewnętrzny*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
- Sójka J. (red.), *Etyka biznesu „po Enronie”*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2005.
- The return of the Robber Barons*, <http://participatory-democracy.org/barons.php> (27.08.2012).
- The Sarbanes – Oxley Act of 2002, <http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf> (25.08.2012).
- Zawadka M., *Generacja bobo*, „Wprost” 2000, nr 27.

SARBANES – OXLEY ACT OF 2002 AND ITS IMPLICATIONS FOR THE ACTIVITIES OF AUDITORS AND MANAGEMENT BOARDS

Summary: The article presents the situation of the fall of two great companies that by their actions led to the collapse of stock markets around the world. In the main outlines the SOX Act is described and a special emphasis is put on some of its main provisions, which contributed the most to change the behavior of companies associated with the financial statements. The considerations ends with an analysis of the consequences of the introduction of SOX Act into force, with a focus on the most important provisions.

Keywords: Sarbanes – Oxley Act of 2002, auditor, external auditor, section 404, PCAOB.